

sőt hajókíséretet is adott melléjük a delphi útra és sértetlenül küldte őket vissza Rómába. A senatus határozatilag vendégjogot adományozott, s az állam nevében ajándékot küldött neki.”⁹ Liparae teljes lakosságának egyenesen az volt a szokása, hogy a kalózkodást állami megbízásban üzte, majd a zsákmányon megosztozott. Egy olyan ember azonban, aki ezzel a szokással ellentétben jogszerűen gondolkodott, képes volt arra, hogy a tengeri rablással kapcsolatos efféle látásmódot megtörje, és a természetjog értelmében jogszerűen cselekedjen.

A római jogtudomány a jogesetek igazságos megoldásáért való fáradozása során a Kr. e. II. századtól kezdve ilyen alapokon alkalmazta gyakorlatban a természetjogot. Könyvem célja az ezekre az alapokra felépülő európai jogfejlődés bemutatása volt. Most csupán remélhetem, hogy az ez idő tájt az Európai Unióban kialakuló természetjoggal ellentétes folyamatok Európában nem vezetnek a liberalizmus totalitarizmusához,¹⁰ melyet Magyarország éppen megtapasztalt. Ebben a helyzetben Európa emberhez méltó jövőjére nézve alapvető jelentősége van a természetjog újraértelmezésének. Igen nagy öröm számomra, hogy ez a könyv alkalmat adhat a mai ünnepre. Teljes szívemből köszönöm!

Wolfgang WALDSTEIN: *A szívébe írva.*
A természetjog mint az emberi társadalom alapja

Fordította: Erdődy János és Radványi Anna

Budapest, Szent István Társulat, 2012. 238 oldal

[Pázmány Könyvek Sorozat 7. • Sorozatszerkesztő: ERDŐ Péter]

Erdő Péter bíboros úr ajánlásával és El Beheiri Nadja tanszékvezető asszony előszavával jelent meg magyar nyelven egyetemünk új díszdoktorának, Wolfgang Waldstein római jogász professzor fenti munkája.

1. Waldstein műve lényegében két fő részből áll. Az első négy fejezet a természetjogi gondolkodás főbb állításait és történetét mutatja be. Az ezt követő hat fejezet pedig a természetjoghoz kötődő részproblémák eltérő mélységben történő tárgyalásából áll.

⁹ Liv. 5, 28, 1–5.

¹⁰ Vö. Stephan BAIER: Abtreibung als Menschenrecht? [Abortusz mint emberi jog?]. *Die Tagespost*, 2012. március 15., 2., mely beszámol az Európai Parlamentben zajló riasztó folyamatokról. Cikke végén mindent a következőképpen összegzi: „Ellen fog állni a vallásszabadság az agy és a törvények ‘liberális’ manipulációjának? Vagy hamarosan kemény pénz- sőt, talán börtönbüntetéssel kell számolnia annak, aki a házasságról, családról és az életvédelemről nyíltan kimondja, amit éppen a katolikusok vallanak és gondolnak?” Azt mondanám, ami a természetjognak megfelel, és ami mindenre érvényes. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv (ABGB) 16. §-ában ma is így fogalmaz: „Minden ember rendelkezik olyan veleszületett jogokkal, melyek az értelem által mutatkoznak meg”. A 17. § „vele született természetes jogok[ról] beszél. Ezek ma Ausztriában is messzemenően figyelmen kívül maradnak.

Az összegzésben a római jog és a természetjogi gondolkodás összefüggéseire tér vissza még egyszer a szerző. A magyar olvasó végül XVI. Benedek pápa nevezetes, Waldstein jelen munkájára hivatkozó beszédét találja meg a kötetben.

A kissé bicebócára sikeredett cím¹ utalás a hozzáértő olvasó számára, hogy Waldstein a klasszikus értelemben vett természetjog-tan mellett kötelezi el magát, hiszen – az Új-szövetség nyomán² – a klasszikusok (így például Aquinói Szent Tamás) határozták meg úgy a természetjogot, mint az isteni értelem emberi szívbe helyezett lenyomatát. Érdekes megfigyelni ugyanakkor, hogy Waldstein mégsem Aquinóira hivatkozik a legtöbbször, hanem sokkal inkább a görögökre, Ciceróra és a római jogászokra. Szent Tamás szellemisége ezzel együtt nagyon is jelen van a könyvben: nem csak az idézett pápai enciklikákon keresztül, hanem a XX. század nagy neoskolasztikus gondolkodóira – például Johannes Messnerre – való hivatkozás révén is.³

A természetjog „szívbe írt törvényként” való felfogása mindenesetre a katolikus jogfilozófia egyik alapvető tétele; olyan definícióról van szó, amely az Egyház Társadalmi Tanításának igen fontos eleme, és ami vitathatatlanul benne van az európai, zsidó-keresztény hagyományban. A jogtörténész Waldstein nem véletlenül hangsúlyozza, hogy a természetjogi eszme már a kereszténység feltűnése előtt, az ókori görög gondolkodásban és a római jogásznál is megjelent, vagyis e jogbölcseleti tan mellett elköteleződés nem igényli közvetlenül a hittételek elfogadását. Így az osztrák professzor többször is idézi az OPTK 16. §-át, amely kimondja, hogy „minden ember rendelkezik olyan veleszületett jogokkal, amelyek pusztán az értelem révén mutatkoznak meg”,⁴ mintegy bizonyítékként arra, hogy a természetjog-tan Európa laikus jogásznak gondolkodásmódjára is rányomta a bélyegét.

Nem hiszem, hogy a fenti állításokat sokan vitatnák. Még akkor sem, ha létezik a jogbölcseletben egy robusztus természetjog-ellenes irányzat. (A jogi pozitívizmus kérdésére hamarosan rátérek.) Ám az évszázadok során maguk a természetjog-tanok is igen sokféle alakot öltöttek; olyannyira, hogy „a” természetjog-tanról beszélni ma már alighanem félrevezető. Számomra úgy tűnik, hogy jelenleg a természetjogászok között a törésvonalak aszerint alakulnak, hogy míg némelyikük a természetjogot az erénytan keretei között helyezi el (mint az igazságosság erényének gyakorlását), mások viszont a természetes jogokra helyezik a hangsúlyt, és nemigen használják a természetjog törvény kifejezést (mint ismert, Aquinói Szent Tamásnál a *ius naturale* nem jelenti az „alanyi jogot”), és ismét mások a természetjogot továbbra is a természetjog törvényekből álló objektív rendnek tekintik. Mivel az első nézet – általában neoarisztotelianus – képviselői elhanyagolható kisebbségben vannak, a fő kérdés az, hogy a természetjogászok közötti törésvonal hogyan temethető be a két utóbbi irányzat között.

Aki keresztény gondolkodóként csupán Aquinói autoritását ismeri el, úgy tűnik, nehéz helyzetbe kerül. Az alanyi jogok eszméje pusztán a késő skolasztika gondolkodói

¹ Ld. a magyar fordításról általában a könyvismertetés 5. pontját.

² Vö. *Róm* 2, 14–15. Ld. még Wolfgang WALDSTEIN: *A szívébe írva. A természetjog mint az emberi társadalom alapja*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 211skk.

³ Vö. WALDSTEIN i. m. 193–201.

⁴ WALDSTEIN i. m. 32., 85.

között vált széles körben ismertté, a felvilágosodás antropocentrikus humanizmusát tükröző „emberi jogászkodás” pedig már egyértelműen keresztényellenes jelleget öltött. A katolikus társadalmi tanításban a megoldást egyértelműen a II. Vatikáni Zsinat utáni enciklikák perszonalizmusa jelentette, ahol is a természetes jogok hangsúlyozása került előtérbe a korábbi enciklikák tisztán tomista felfogásával szemben. Mivel a római jog emberképe nem felel meg a perszonalizmus filozófiájának (pl. a *pater familias* korlátlan hatalma a családtagok felett nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen a személy abszolút értékének elvével), ezért Waldstein a természetjog és a természetes jog összehangolásakor az utóbbival összefüggésben az enciklikákat idézi, megjegyezve ugyanakkor, hogy a római jog és az ebben rejlő természetjogi gondolkodás a keresztény Európa történelmi hagyatéka, amelyből forrásznak egyébként az egyes nemzeti alkotmányok és emberi jogi nyilatkozatok is.

A római jog és a természetjog tehát közös európai örökség, és erre az örökségre nem pusztán a vallásos gondolkodók jelenthetnek be igényt. Ámde Waldstein figyelme mintha elsiklana afelett, hogy a természetjogászokat – a fent említett és az általa nem is tárgyalt törésvonalakon túl – nem csak a hit kérdése osztja meg. Így nézeteltérés alakulhat ki nemcsak a vallásos,⁵ hanem a nem vallásos természetjog-tanok között is.⁶ Szerzőnk viszont egységes gondolati hagyománynak tekinti a természetjogot, ami önmagában nem is lenne teljesen védhetetlen álláspont, hiszen ha létezik, akkor a természetjog *per definitionem* örök. A probléma sokkal inkább az, hogy egyúttal egybemossa a természetjog (mint a természetben megjelenő normatív rend) és a természetjog-tan (mint a természetben megjelenő normatív rendre vonatkozó tanrendszer) fogalmait is. Pedig ha megtenné ezt az utóbbi distinkciót, könnyebben el tudná választani egymástól a konkolyt és a búzát, azaz a helyes és a helytelen természetjog-tanokat.

Igaz ugyanakkor, hogy a distinkció megtételével már nem tudná fenntartani azt az érvét, miszerint természetjog azért létezik, mert mindig is voltak természetjogászok (azaz: természetjog-tanok). Ha jól értem azt, amit ír, ezt a kritikát – ti. hogy önmagában a természetjogba vetett hit létezése nem igazolja a természetjog létezését –

⁵ Waldstein egyebek mellett nem csak a marxizmust bírálja erőteljesen – ami a könyvben ismertett élettörténete fényében tökéletesen érthető (vö. WALDSTEIN i. m. 110skk.) – hanem Josef Fuchs jezsuita morálteológust is, aki olyan erkölcsfelfogást kívánt kidolgozni, amely mentes a naturalista hibától. (Ld. fent erről a 2. pontot.) Ez a Waldstein műve alapján nehezen rekonstruálható koncepció valami olyasféle igényt fejez ki, hogy a természet törvény kíméletlen objektivitásával szemben helyt kell adni a konkrét valóság által megrajzolt konkrét, erkölcsileg helyes válasz autonóm felfedezésének, vagyis az egyéni autonómiának. Ehhez az egyén valóságra nyitott megtérése ad lehetőséget. Gondoljunk bármit is Fuchs tanáról (amelyről Waldstein maga is bevallja, hogy hatott az Egyház felfogására), kissé meghökentető és egyúttal fájó azt olvasni egy jezsuita erkölcsfilozófusról, hogy „intellektuális zavarkeltő” (vö. WALDSTEIN i. m. 51.), akinek „fogalma sincsen az ókor óta zajló jogfejlődésről” (vö. WALDSTEIN i. m. 50.).

⁶ Hadd adjak erre egy magyar vonatkozású példát: a magyar jogtörténészek tudják a legjobban, hogy a fent idézett osztrák polgári törvénykönyv jogszabályhelye – amely egyébként a Waldstein által máshol kritizált észjogi természetjogi felfogás egyik tipikus formulája – mennyire nem volt garancia arra, hogy itthon igazságos politikai berendezkedést alakítsanak ki a magyar forradalmat leverő osztrákok, akikkel szemben Deák majdhogynem Antigonéként hirdette meg a passzív ellenállást. (Az oktrojált osztrák polgári törvénykönyv nem is lett a magyar jogrend része.)

egykor Ota Weinberger szegezte Waldsteinnek. Weinbergerrel utólagosan vitázva Waldstein úgy hessegeti el ezt az ellenvetést, hogy azt állítja: a logikával foglalkozó tudós (mint például Weinberger), éppúgy hisz a logikai tételek igazságában, mint ahogy a természetjogász a természetjog létezésében. Vitathatatlanul érzékeny pontra tapint ezzel Waldstein, hiszen a logikában használt igazság-fogalom éppen annyira bonyolult kérdéseket vet fel, mint a természetjog létezése. Ám ezzel együtt a helyzet az, hogy egy konzisztens logikai rendszer jól működhet akár anélkül is, hogy kidolgozója az igazság feltételezésénél vagy axiomatikus meghatározásánál többre vállalkozna. A jogrendszert ezért is hasonlítják a természetjogászok legtöbbször a matematikához: ideálisan leírva mindkét rendszer létezése a tényektől alapvetően független; másképpen fogalmazva: érvényes. Megjegyzem, hogy a természetjog és a természetjog-tan, valamint a tény és érték egységét valló jogtörténetész számára nem a logika, hanem a történelem látszólagos „logikátlansága” kellene, hogy fölvesse az alapvető kérdéseket – akár abban a formában is, ahogyan azt Leo Strauss klasszikus műve bemutatta. Erről azonban nem olvasunk Waldstein e könyvében.

2. Maga a munka egy alapvető jogbölcseleti probléma, a „naturalista hiba” tárgyalásával kezdődik. Waldstein szerint a „naturalista hiba” létezésének tézise önmagában elhibázott, mivel a lét és legyen (vagy másképpen: tény és érték) elválasztásának igénye előfeltételezi, hogy a természetnek nem tulajdonítható semmiféle immateriális vagy szellemi tartalom,⁷ ami viszont a szűklátókörű, pozitivistá „természet”-konceptióra jellemző.

Ezt az állítást nyilván az olyan neokantiánus természetjogászok is vitatnák, mint Gustav Radbruch, Giorgio Del Vecchio, vagy akár Rudolf Stammler és a magyar Moór Gyula. Waldstein azonban nem is ővelük száll szembe, hanem a pozitivisták közül azal, aki voltaképpen és a maga sajátos módján a legközelebb került egy feje tetejére állított természetjog-tanhoz. Ez pedig Hans Kelsen.⁸ Ő volt az, aki megpróbálta a végletekig elvinni a tények és értékek elválasztásának tézisé, és nem fogadta el, hogy a jogi normák tények lennének. Ez a „platonikus” pozitívizmus azonban egy idő után már tartahatatlannak bizonyult, hiszen lehetetlen egyszerre azt állítani, hogy létezik szigorú értelemben vett jogtudomány, ám annak semmi köze sincsen a tudományos (empirikus) eszközökkel megragadható tényekhez. Így tehát az ún. akarat-elméleti fordulata után maga Kelsen is úgy nyilatkozott, hogy a jogi normák végső forrása egy olyan tény (pl. a parlament többségének akarata), amelynek normatív jelentés tulajdonítható. Másfelől viszont kitarított amellett az álláspontja mellett, hogy a természetjog mint normarend csak akkor létezhet, ha a természetnek akaratot tulajdonítunk, azaz ha feltételezzük az akaratral rendelkező Isten létezését. Waldstein szerint azonban a természeti törvények felismerése ezt közvetlenül nem feltételezi, hiszen az ember saját értelmi képességeinek használata révén képes arra, hogy a természeti törvényeket megismerje. Waldstein joggal kritizálja Kelsent, és kritikájával nincsen egyedül: a kortárs természetjogászok – így Jacques Maritain, Lon Fuller, John Finnis – kivétel nélkül meghaladottnak tartják

⁷ WALDSTEIN i. m. 39.

⁸ WALDSTEIN i. m. 40skk.

a neokantianizmus két világ-elméletét. De ha a kortárs szakirodalmat áttekintjük, akkor azt is láthatjuk, hogy a jogi pozitivisták között is alig akad olyan, aki úgy közelítene a naturalista hibához, ahogyan azt Kelsen tette. (Vagyis Waldstein kritikája kissé elkésettnek tűnik.)⁹

3. A könyv második felében számtalan olyan probléma tárgyalásával találkozunk, amelylyel összefüggésben a Tanítóhivatal is megnyilatkozott, vagyis az enciklikákat ismerő olvasót azért olyan nagy meglepetés nem érheti.

Ilyen kérdések a művi terhesség-megszakítás és az eutanázia,¹⁰ a homoszexualitás,¹¹ illetve a jóléti állam¹² problémái, amelyekre vonatkozóan az Egyház Társadalmi Tanításának főbb elvei közismertek. Waldstein könyvének e kérdéseket tárgyaló részei – Erdő Péter bíboros úr találó szavait idézve – a legszenvedélyesebbek, a recenzen számára pedig a legizgalmasabbak. Ezek a részek megmutatják, mire jó a probléma-orientált jogbölcselet! Sőt azt is, hogy ezekkel összefüggésben mennyire élővé tehető a római jog, amely valóban számtalan természetjogi elemet hordoz! Waldstein könyvének e fejezetei egyúttal arról is tanúskodnak, hogy a jogelmélet nehéz kérdései leginkább a szenvedélyeket kavargják fel, hiszen a jogbölcselet végső kérdései tekintetében valóban nincsen semleges álláspont. Az erre vonatkozó nézeteket ugyan be lehet mutatni semleges, el nem kötelezett nézőpontból (például az oktatás során), de maga az álláspont nem lehet semleges, hiszen még a semleges álláspont is egy meghatározott jogbölcseleti nézőpontot takar. Waldstein a nehéz esetek tárgyalása során arra törekszik, hogy bemutassa a természetjog alapján levonható helyes következtetéseket. A természetjog ugyanis kiegészíti és pontosítja azt, amit a Biblia nem tartalmazhat közvetlenül, hiszen a kortárs morális problémák – például a szervátültetés kérdése – *in concreto* nem merülhettek fel akkor, amikor a szent szövegek születtek. Római jogászként a Tanítóhivatal által

⁹ Itt szeretném gyorsan megjegyezni azt is, hogy bár a két szerző semmiben nem értene egyet, de amennyiben a marxizmusról van szó, mégiscsak egy hajóban eveznek. Ennek ellenére mégsem igaz az, amit El Beheiri Nadja ír a *Tiszta jogtan* magyar kiadását bevezető tanulmány alapján Kelsen magyar hatásáról. (WALDSTEIN i. m. 17–18.) Az ott állítottakkal ellentétben a *Tiszta jogtan* 1988-as újrakiadása semmilyen mértékben nem járult hozzá a kommunista rezsim bukásához, méghozzá azért nem, mert az akkori hatalom nem hivatkozott a természetjogra, amivel szemben adott esetben Kelsenre lehetett volna támaszkodni. A magyar akadémiai élet marxista jogászai Kelsent egyszerűen kisajátították maguknak és arra használták fel, hogy a kritikai bemutatás („meghaladás”) fegyverével élve a marxista jogelmélet tudományos felsőbbrendűségét bizonyítsák, s ez által – közvetett módon ugyan, de – igazolják a fennálló rezsimet.

¹⁰ WALDSTEIN i. m. 102skk.

¹¹ WALDSTEIN i. m. 146skk.

¹² WALDSTEIN i. m. 183skk. Ebben a fejezetben nem pusztán szociális kérdésekről van szó (pl. a munkabér nem szociális kérdés), ahogyan azt a cím sugallja („Szociális tanítás és szociális állam”), hanem az Egyház társadalmi tanításáról, azon belül is a jóléti állam által biztosítandó, a természetjog által előírt jogszolgáltatásokról. Azt gondolom, hogy az Egyház társadalmi tanításának helyes bemutatása során érdemes a „szociális” és a „társadalmi” jelző közti különbséget hangsúlyozni, mivel a tanítás mára a társadalomban élő embert foglalkoztató számtalan kérdésre – a munkabér problémájától kezdve az ökológia elméleti megalapozásáig – választ kínál, azaz, nem szűkül le a szociális juttatások helyzetének rendezésére vonatkozó javaslatokra.

adott, a keresztények számára kötelező állásfoglalások elemzésén túl Waldstein bemutatja azokat a szöveghelyeket is, amelyek az általa kutatott területen erősíthetik a keresztény álláspontot.

Érvelése a művi terhesség-megszakítás tárgyalásánál, a „Születendő gyermek élet-hoz való joga” alcím alatt adott elemzésben válik a legszenvedélyesebbé és legkérlelhetetlenebbé.¹³ Pedig „mindössze” egy szó értelmezéséről van szó... vagy mégsem? Waldstein interpretációja szerint a római jogban nem csak az *uterus* kifejezés, hanem a *viscera* is utalhat a születendő gyermekre (és nem pusztán az anya belső szerveire), így deklarálva, hogy a magzat már a római jogban is önálló jogalanyisággal bírt. Waldstein ezt az álláspontját Celsus szisztematikus értelmezést előíró maximájára és párhuzamos bibliai szöveghely-fordításokra hivatkozással igazolja. Az érvelés nem pusztán antikvárius kutakodás, mivel a klasszikus (porosz, osztrák és német) polgári törvénykönyvek forrása a római jog volt, így az OPTK vonatkozó 22. §-a kifejezetten Modestinustól veszi át a méhmagzat feltételes (vagy a fordító által alkalmazott terminológia szerint: „részleges”¹⁴) jogképességére vonatkozó szabályt. A probléma az osztrák alkotmánybíróság nagy port kavaráó abortusz-határozatával összefüggésben merül fel, ahol a bírák – a jogtudósok jogbölcseleti pozíciótól független többségi álláspontja szerint – túlléptek az alkotmányon, és a fent idézett jogszabályhelyekre tekintettel magán a jogrendszer szellemén is; holott az alkotmányosság, a jogállamiság és maga a természetjog is korlátját képezi a jogalkalmazó és a jogalkotó hatalom tevékenységének.

A családjogban – így a családot megalapozó házasságkötéssel összefüggésben is – az egyetlen elfogadható jogalkotási mód egy természetjogász számára, ha a jogintézményeket a természetnek – azaz a jogintézmény sajátos természetének – megfelelően szabályozzák.¹⁵ Modestinus és Ulpianus a természetjogra alapozza a házasság intézményét, amennyiben azt olyan férfi és nő közötti, életre szóló szövetségként határozzák meg, amelynek célja az utódnemzés és a gyermekek felnevelése.¹⁶ Waldsteinnek teljesen igaza van tehát abban, hogy a házasság nem definiálható önkényesen,¹⁷ és talán az sem vitatott természetjogi nézőpontból nézve, hogy a római jogászok házasságmeghatározása nem tekinthető önkényesnek.

A természetjog a *ratio* révén megismerhető, hiszen az emberi értelem képes felismerni a dolgok lényegét, máskülönben aligha lennének képesek arra, hogy a világban eligazodjunk. Mint Cicero is felhívja rá a figyelmet, az a jogalkotás, amely figyelmen kívül hagyja a természetjogot, igazságtalan. Waldstein Cicero-elemzése pedig arra mutat rá, hogy az igazságosság az ókori szerzőnél az állam fogalmi eleme volt. Ez az álláspont egyébként nem általános a szakirodalomban, tudniillik a többség szerint Cicero és később – az állam definiálásakor jelentős részben őrá támaszkodó – Szent Ágoston is elválasztotta egymástól az állam fogalmát és az igazságosság problémáját. A distinkció előnye az, hogy ilyen módon a zsarnok állam pontosan zsarnoki jellege

¹³ WALDSTEIN i. m. 132skk.

¹⁴ WALDSTEIN i. m. 139.

¹⁵ WALDSTEIN i. m. 152skk.

¹⁶ WALDSTEIN i. m. 139skk.

¹⁷ WALDSTEIN i. m. 158.

miatt kritizálható, míg államiságát – amennyiben az igazságosság nem fogalmi eleme az államnak – mégsem vonjuk kétségbe.¹⁸

4. A könyv utolsó fejezetei a kötelmi és dologi joggal, valamint az ezeket a legerőteljesebben szabályozó állammodellel, a jóléti állammal foglalkoznak.

A katolikus szerzők között az Egyház Társadalmi Tanításának a II. Vatikáni Zsinatot megelőző időszakában még erősen vitatott volt, hogy vajon a természetjog a magántulajdont igazolja, vagy épp ellenkezőleg, a közös tulajdont írja elő. A társadalmi tanítás szerint a magántulajdon természetes, de nem korlátozhatatlan jog, vagyis az állam a közjó érdekében korlátozhatja ezt a jogosultságot (például az igazságos adó révén, vagy a Munka Törvénykönyvébe foglalt kategorikus, a munkavállalókat védő szabályok útján). Ezt a nézetet ismétli meg Waldstein is, de forrásai ezúttal is a klasszikus hagyományt képező szerzők. Történeti elemzése még arra is tanúbizonyságot szolgál, hogy az amúgy rettenetesen igazságtalan (és ekként természetjog-ellenes) rabszolgatartási intézmény keretei között is lehetséges volt viszonylag „emberi”, azaz humánus szabályozást alkotni.¹⁹

A magánjognak megvan a maga moralitása; és az emberi kapzsiságnak igenis útját állja a természetjog, ami egyúttal igazolja azt is, hogy például a jóhiszeműség és tisztesség polgári jogi elvének megfelelően a tulajdonszerzés korlátozható. A természetjog a kötelmi jog területén azonban leginkább a maga észrevétlen formájában van jelen: a jogügyletek egytől-egyig a népek jogából (*ius gentium*), ezen keresztül pedig a természetjogból vezethetők le.

5. Végül essen szó a magyar kiadásról is röviden! A kötetben feltüntetett adatok szerint a fordítói munka oroszlánrészét Erdődy János végezte el, akinek a munkáját Radványi Anna egészítette ki.²⁰ A fordítók munkáját két másik jogtörténész segítette: El Beheiri Nadja végezte a szakmai ellenőrzést – egyúttal ő biztosította a „szellemtörténeti és tudományelméleti háttérét, valamint a szakszókincset”²¹ –, Szabó István pedig a szakmai lektorálás feladatát vállalta.

A kalákában elvégzett munkáról nehéz lenne azt állítani, hogy szakmailag kifogásolhatatlan. Ami a fordítást illeti, még a kevésbé maliciózus olvasó is gyűjtögethet a könyvből magyartalan mondatokat és egyéb bosszantó példákat a figyelmetlenségre.²² (A legszembetűnőbb a könyv címének magyartalan fordítása.) Ami végképp érthetetlen

¹⁸ Egy példát idézve: szembe futna intuíciónkkal és a történelmi tényekkel, ha azt állítanánk, hogy Szovjetunió Sztálin alatt nem létezett, azért, mivel jogszabályainak igen nagy része igazságtalan volt. Ezzel szemben, ha azt állítjuk, hogy a Szovjetunió létezett és egy zsarnoki berendezkedést hozott létre (Szent Ágoston szavaival: „kiterjedt méretű rablóbanda” volt), akkor, amennyiben elfogadjuk, hogy létezik egy örök erkölcsi rend (természetjog), állíthatjuk egyszerre azt is, hogy a sztálini Szovjetunió létezett és azt is, hogy zsarnoki rendszer volt.

¹⁹ Vö. WALDSTEIN i. m. 189skk.

²⁰ Radványi Annának külön köszönet jár a jogállamiság alapjairól szóló pápai beszéd kiváló fordításáért.

²¹ WALDSTEIN i. m. 12.

²² Pl. „szexuáltan” nemi felvilágosítás helyett (WALDSTEIN i. m. 166.); „Plato” Platón helyett (WALDSTEIN i. m. 173.); „gráci” [professzor] grazi helyett (WALDSTEIN i. m. 213.), etc.

az az, hogy a jogtörténész csapat – amelynek tagjairól közismert, hogy csak aludni járnak haza a könyvtárból – miért nem hozza felszínre azt a sok-sok szellemi kincset, amelyet a könyv magában rejt. Egy ilyen fontos, ám a joghallgatók által mégsem feltétlenül ismert szerző jogbölcséleti tárgyú kötetének megjelentetésekor a kísérő tanulmányoknak miért kell a „hordozó közeg által kialakított általános vélemény”²³ (?) problémájával vagy Kelsen *Tiszta jogtanának* magyar fogadtatásával²⁴ foglalkoznia? Nem lett volna esetleg célszerűbb Waldstein természetjog-tanát a természetjogi irányzatok mára igen népszerűvé vált családjában elhelyezni inkább?

A kérdések sorolása helyett szögezzük inkább le, hogy Waldstein, a természetjog – és általában a jogbölcsélet – kiérdemli a tiszteletet. Ha a magyar kiadáshoz Erdő Péter bíboros úr által írt lendületes, a szerző elméleti és gyakorlati munkásságát egyszerre méltató ajánlásban az a remény fogalmazódik meg, hogy a kötet majdan az egyetemi közösség lelki épülését szolgálja, úgy a recenzió mindössze annyit tehet ehhez hozzá, hogy azt kívánja: a könyv szolgáljon causaként az egyetemi közösség tagjainak számító jogtörténészek és a jogbölcsélek közötti szakmai dialógus kialakulásához is.

PAKSY MÁTÉ

– AZ EURÓPAI UNIÓ KERESZTÉNY GYÖKEREI –

EURÓPAI IDENTITÁS ÉS A LISSZABONI SZERZŐDÉS

SZABÓ MARCEL
egyetemi docens (PPKE JÁK)

Európa keresi az identitását, több mint ötven évvel a Montánunió megalakítása után és jó fél évszázaddal az Európai Gazdasági Közösség, valamint az Euratom létrejöttét követően. Miért most? Miért van szükségünk európai identitásra? Az identitás önmeghatározást jelent, annak megfogalmazását, hogy mit vállalunk magunkból a világ felé, mi az, ami megkülönböztet a többiektől. Ily módon az európai identitás is azt jelenti, hogy Európa megtalálja azokat a közös pontokat, amelyeket valamennyi európai polgár elismer.

1. Az európai identitás alkotmányos jelentősége

A tanulmány központi kérdése, hogy miért a Lisszaboni Szerződés megalkotását követően kell megtalálnunk az európai identitást. Joseph Weiler megállapítása szerint „[A] demokráciában demokratikus alapelveket szokás megkívánni, vagyis a többség

²³ WALDSTEIN i. m. 25.

²⁴ WALDSTEIN i. m. 17–18.